

Knihovna Václava Havla

lidovky.cz

PEŇÁS: Moje milá dyliňo aneb Romové u Havla

30.11.2011 lidovky.cz str. 0 Lidovky / Názory

Lidové noviny, Jiří Peňás Knihovna Václava Havla

Od té doby, co Jáchym Topol už není redaktorem kulturní rubriky Lidových novin (byl jím od října 2009 do dubna 2011, tedy na něj docela dlouhou dobu), chodím se na něj občas podívat do **Knihovny Václava Havla** v Řetězové ulici, což je kulturní zařízení, kde mu svěřili program.

S programem jsem spokojen, publikum, které tam chodí v hojném počtu, pravděpodobně také, ba i ten, jehož jméno knihovna nosí, může být rovněž. Prostředí je v tom pěkném středověkém domě příjemné a mám navíc pocit, že Jáchymovi to tam docela tělesně i duševně prospívá: je obklopen mladými spolupracovnicemi, které z něj mají zčásti legraci a zároveň ho ctí jako takového staršího pána, o kterém se učily ve škole. Fotoblog Jiřího Peňáse

Jáchym se vedle ideové náplně stará o občerstvení a dobrou pohodu: každý večer uvede nejprve svým, to jest neformálním způsobem, představí pak hosty, potom, když je diskuse, vyvolává publikum, ba se i na něco zeptá.

Minulý čtvrtek tam bylo na pořadu setkání s romskými autory, spravedlivější by bylo říci autorkami.

Minulý čtvrtek tam bylo na pořadu setkání s romskými autory, spravedlivější by bylo říci autorkami, neboť dámy měly převahu, muž byl jeden, doyen a matador romského psaní, pan Andrej Giňa. Ty dámy se jmenují Jana Hejkrlíková, Irena Eliášová a Ilona Ferková. Četly, stejně jako Andrej Giňa, nejprve v češtině, pak krátce v romštině. Umí jazyky oba, takže by se dalo říci, že jsou spisovatelé bilingvní. Jmenovalo se to hezky a výmluvně: Na vakerav me – miro jilo vakerel, což znamená To nemluvíím já – to mluví moje srdce. Nevím, bohužel, kdo je autorem toho citátu, věděla by to jistě Karolína Ryvolová, romistka a amerikanistka (zajímavá a plodná kombinace), která setkání garantovala jaksi odborně, romskou literaturu sleduje soustavně, autory zná osobně i literárně, jejich texty překládá z romštiny do češtiny, což bylo i v tomto případě.

Přiznám se, že moje zkušenost s romskou literaturou je nepatrná, byť se domnívám, že v tom ani pokud jde o kruhy, jež mají k literatuře blízko, nejsem výjimkou. Občas se mi dostane do ruky romanistický časopis Romani džaniben, občas se podívám na romea.cz. Četl jsem před lety dojemnou knihu Eleny Lackové (1921 – 2003) Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, která mezitím nabyla jisté proslulosti, vyšla česky už třikrát. Zprostředkovaně jsem znal a oceňoval zakladatelské dílo světové romistky Mileny Hübschmannové (1933 – 2005), která k psaní přivedla právě Eleny Lackovou, stejně jako Andreje Giňu. Ten se ještě stačil v roce 1933 narodit v osadě na východním Slovensku a je možná posledním představitelem a zaznamenavatelem autentické romské orální slovesnosti, kterou ještě osobně zažil a slyšel: vyprávění u ohně, skazky, pohádky, podobenství, historky o tom, jak cikán přechytračil hloupého gadžu... Je tedy zapisovatelem toho, co v reálu pravděpodobně již nenávratně odumírá nebo už odumřelo a co vlastně není určeno pro literární zápis. Karolína Ryvolová v jeho profilu píše, že „jeho tvorba je srovnatelná s ranou fází literatury psané v jidiš, zachycující mizející svět východoevropského štetlu. Inspiruje se formalizovanými i méně formalizovanými žánry folkloru, pracuje s tradiční typologií postav, kterou současně rozšiřuje o nové figury, a touto cestou se snaží zachovat původní romskou ústní slovesnost, která přežívá už jen ve vzpomínkách pamětníků. Charakteristickým znakem Giňovy prózy je laskavý humor, hluboké porozumění problémům Romů a intimní znalost prostředí, které zobrazuje.“

Jeho tvorba je srovnatelná s ranou fází literatury psané v jidiš.

Poprosil jsem Karolínu, zda by mi povídku, kterou pan Giňa přečetl a ona přeložila, poskytla do tohoto blogu. Doufám, že ani pan Giňa nebude mít nic proti. Je na konci.

Paní Hejkrlíková, Eliášová a Ferková jsou autorky trochu jiného druhu. Jejich rodiče rovněž pocházejí ze slovenských osad, jako ostatně skoro celá naše romská populace (v Čechách byli Romové vyvražděni za holocaustu – porajmos, na Moravě přežilo několik stovek původních Romů), ony se ale už narodily v Čechách. Jak jsem snad porozuměl, jejich inspirační zdroje jsou už jiné, než u pana Giňu, už asi nezažily večery u ohně a

romské rapsódy, ten ještě přímý dotyk archaického romství. Do jejich životů už zřetelně zasáhla asimilace a integrace (to do života pana Gini, který vystudoval v 60. letech na zdravotníka byl důstojníkem ČSLA, též, ale on měl původně za socialismu jako ukázkový socialistický Rome, což byla škatulka, které se vzpíral) a samy jsou jejím „produktem“ - snad to slovo nebude špatně chápáno - v dobrém i problematickém smyslu. Ten dobrý je především integrace do české kultury, především jazyka. Ten druhý je vykořenění, které takové přesazení nutně nese. Jejich psaní je proto především vyprávěním o tom, jak tento rozporuplný proces probíhal, co přinesl a co vzal. Jeho základem je převyprávění událostí, „jak to ve skutečnosti bylo nebo mohlo být“.

Platí i pro ně zásada, kterou prý vštěpovala svým Romům Milena Hübschmannová: pište, jako byste to někomu blízkému vypravovali. A tak ony vyprávějí a popisují, jak se věci udály, co se přehodilo tehdy a pak a je to hlavně o tom, jak to měly těžké a jaké nástrahy, předsudky a protivenství musely buď ony samy nebo hrdinky podobné jim samotným překonávat, přičemž nešlo jen o bariéry gádžovské, ale též o vymanění se z podřízené a ovládané ženské role v tradičním romském prostředí. O tom hezky četla paní Eliášová, jejíž kapitolu ze zatím nevydaného románu hltali všichni přítomní bez dechu a když skončila, chodili za ní o přestávce a ptali se, jak to bylo dál.

Po té přestávce se mluvilo o všeličems.

Po té přestávce se mluvilo o všeličems, třeba o té dvojjazyčnosti. Romština je jazyk bez literární tradice, oni sami přiznávají, že v češtině by se jim mnohé věci, především myšlenky a abstraktní úvahy, vyjadřovaly asi lépe. Byť je romština jejich mateřský, každý z nich se musel naučit romštinu používat jako jazyk psaný a jazyk čtený. Nevím, která paní říkala, že se jí čte lépe v češtině než v romštině. Dokonce i o věci, které sama napíše. Samozřejmě, že romština nedisponuje tou širokou slovní zásobou, kterou má každý Čech, snažící se o písemné vyjádření už zadarmo k potřebě a jde jen o to, zda je schopen z ní čerpat. Rom musí vlastně svůj literární jazyk tvořit a doplňovat, slova si upravuje, půjčuje si z jiných jazyků, třeba je i sám tvoří, což ostatně připomíná konání českých buditelů před dvěma sty lety, kteří na tom byli v některých ohledech podobně jako tato čtveřice, která se sešla ve čtvrtek u toho stolu. Například bilingvitu a nejistotou, komu vlastně jsou jejich texty určeny: odborníkům, nadšencům, jací jsou oni sami? Ale stejně jako ti čeští buditelé jsou i oni přesvědčeni, že psát v romštině má smysl, byť by byl zjevný jen podobným duším, jako jsou ony samy.

Ale takové řeči se tam nevedly, tam bylo mnohem zábavněji. Například jedna z dam mluvila o tom, jak je to třeba těžké, chcete-li napsat romsky něco něžného. Romština přitom je velmi něžný jazyk a Rom disponuje mnoha možnostmi něžnosti vyjadřovat, především však neverbálně, grimasy, gesty, tónem hlasu. Gádžo by ale špatně pochopil, když by se mu to přeložilo jaksi natvrdo. Tak třeba ehm, zadek, říkala ta milá a kultivovaná paní, se řekne romsky bul. Ale stejně tak se řekne prd... no víte co, říkala, romština to nerozlišuje, prostě je to jedno slovo.

Takže si sednete na zadek i na prd... a vždycky je to ta bul.

Nebo jak Rom vyznává lásku... To je taky problém, říkala. On své milé říká lubňari. To znamená milenka, miláček, ale také souložnice a též kurvička, všechno dohromady. A teď se v tom vyznejte. Já to mám snadné, řekla jiná dáma, já říkám tomu svému dylíno, on mi říká dylini. Ale říkáme si to tak něžně, že si tím vlastně vyznáváme lásku. Gadžo, který ví, že top znamená pitomče, vlastně něco hůř než pitomče, by si myslel, že si nadáváme. Ale to by se pěkně spletl. My si říkáme vlastně moc hezky. Jak to ale napsat a pak přeložit do češtiny, to nevím. Ty můj milý debile? Debílku?

Tak takový byl ten romský večer v **Knihovně Václava Havla**. A teď ta povídka Andreje Gini. Přeložila Karolína Ryvolová.

Jak Rom přivedl sedláka k rozumu

Jak si to vyprávěli staří Romové při ohníčku

Jeden velice bohatý sedlák se zeptal nejchudšího Roma: „Čím to, že jste vy Cikáni tak mazaní? Do škol nechodíte, nestudujete, ale když na to přijde, vždycky nás gádže přechytračíte.“

Rom se na sedláka dlouze zahledí, přemítá, špekuluje, ale odpovědět mu nedovede. Pak si vzpomene na starou Blaškařanu a povídá: „Poslouchej, kmotříčku, já ti odpovědět nedovedu, ale zeptám se jedné staré ženské, ona je moc chytrá. Půjď zítra na tohle místo a vezmi s sebou chleba a kus slaniny. To ona ráda. Já se jí zeptám, co a jak, a zítra ti to povím.“

Druhý den už sedlák vybavený chlebem a slaninou Roma netrpělivě vyhlíží. „Tak co?“ ptá se. „Jak jsi dopadl? Řekla ti, čím to je?“

„Řekla, řekla.“

„Tak povídej, ať už to vím!“ nemohl se sedlák dočkat.

„Tak poslouchej, kmotříčku. Vy gádžové jíte jenom nejvybranější pochoutky, spíte v nejjemnějších peřinách, vaše ženské se cpou samými dortíky, dokonce i pod zadek si dáváte polštářky a boty máte heboučké, jako byste chodili ve vatě. Z toho vám změknu mozek.“

Sedlák v úžasu kroutí hlavou. „Víš ty co, Cikáne, pojd', vyměníme se. Já půjdu na týden do tvój chatrče a ty přijdeš ke mně na statek. Během toho týdne si tam hospodař, jak umíš, jez a pij do sytosti, jen mojí manželky si nevšímej.“

„I kdepak, kmotříčku, já se s tebou nevyměním. Co se mnou bude, když u tebe ztratím rozum? Chudý jsem jak kostelní myš, a když k tomu ještě ztratím rozum, co si počnu? Ne, ne, já s tebou nechci měnit.“

Jenže sedlák se nedal: „Poslouchej, Cikáne, co za to chceš, když se vyměníme?“

Rom si láme hlavu. „Podívej, kmotříčku, musím se zeptat svojí ženy, co chce ona. Zítra přijdu k tobě a řeknu ti.“

Na druhý den přišel Rom k sedlákovi na statek s celou svojí rodinou. „Poslouchej, kmotře, my tady tedy týden zůstaneme, ale jenom tehdy, když mojí ženě budeš každý den, dokud naše děti nevyrostou, dávat džbán mléka, krajáč másla a pecen chleba.“

Sedlákovi se dvakrát nechtělo, ale co měl dělat, když chtěl zmoudřet! Musel na dohodu přistoupit.

A tak se sedlák přestěhoval do Romovy chatrče a Rom k němu na statek. Ted' si Rom s rodinou žije na statku jako pán. Všichni jedí a pijí do sytosti a v jemných peřinách spávají tak špinaví, jako by byli u sebe doma v chatrči. Zato sedlák v chatrči umírá hlady, jí jenom plesnivé brambory a spává v rozlámané posteli. Vydržel to dva dny a třetího se rychle pakoval zpátky domů. Na statek přišel vzteky celý bez sebe.

„Ach ty Cikáne jeden smradlavý zavšivený! Tak ty si tady žiješ jako v bavlnce, a já tam mám k jídlu jenom přemrzlé brambory a lezou po mně blechy?“

Ale Rom na to odpoví: „Co křičíš, kmotříčku! Tak jsme se přece domluvili, nebo ne? Jak to tak vypadá, dostal jsi rozum už za tři dny, ani jsi nepotřeboval celý týden!“

Sedlák na něj zůstal civět a už mu došlo, že ho Rom napálil. Tak šel Rom domů, a dokud mu děti nevyrostly, měl každý den chleba, mléka i másla dostatek.